

S výjimkou středověké špitální svatyně, situované v místech nezkomuného mladšího konventního kostela sv. Josefa, zachytil archeologický odkryv zřejmě většinu podstatných náleзовých situací, provázených obrovskou a reprezentativní škálou průvodních movitých artefaktů. Je proto evidentní, že zkoumaná plocha při náměstí Republiky se na další desetiletí stane lokalitou, která významně přispěje k řešení některých zásadních témat archeologie středověkých měst českých zemí, ať již jde o charakter osídlení pražského pravobřeží 12. a počátku 13. století, fenomén pražských románských kamenných domů, přeměny starších sídelních organismů lokací, genezi a další vývoj parcelace, specifika výrobních areálů, charitativních i duchovních institucí nebo sekundární transformace městské zástavby v pozdním středověku. Shromážděná kolekce památek bude ale stejně tak vybízet k obsáhlým exkurzům do světa středověké hmotné kultury a každodenního života. Předkládaná publikace představuje pouze první krok, přesto si zaslouží vyzvednout některé její kladné aspekty: kupříkladu důraz na koncept příběhu, zasazující archeologické poznatky do konkrétních i obecnějších souvislostí a přibližující je tak širší historické obci i laickým zájemcům. Z dílčích problémů lze pak určitě zmínit Z. Dragounem, P. Juřinou a V. Kašparem podaný přehled aktuálních vědomostí o vývoji tzv. Petrské čtvrti ve 12. a první polovině 13. věku (s. 54–65), tedy sídelní oblasti patrně stěžejní pro poznání charakteru Prahy v její „protoměstské“ fázi. Důvodů, proč doporučit knihu o výzkumu na pražském náměstí Republiky, je nicméně více – v obecné rovině vypovídá o současných možnostech archeologie středověku i o situaci památkové péče v naší společnosti.

JIŘÍ DOLEŽEL

Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska, edd. Dana MENOŠKOVÁ – Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, Uherské Hradiště 2008
184 s., ISBN 978-80-86185-70-5

Katalog stejnojmenné zemské výstavy, uspořádané v roce 2008 nejprve ve Slovákckém muzeu v Uherském Hradišti a poté reprízované

ve Slovákckém zemském muzeu v Opavě, v Muzeu města Brna a naposled roku 2011 v redukované podobě v Muzeu Vyškovska, je první knižní monografií věnovanou historickým reliéfním (komorovým) kachlům z teritoria Moravy a českého Slezska. Chronologicky se soustřeďuje na období středověku a raného novověku (14. – cca polovina 17. století). Koncept knihy, ještě zřetelněji pak její formát a typografická úprava prozrazují inspiraci katalogem sbírky Národního muzea (2004), jemuž se publikace vizuálně natolik podobá, že oba samostatné tituly na první pohled působí jako dva svazky téhož edičního záměru. Důležitější však je, že podobně zpracovaný a reprezentativní soubor jako pro Čechy máme nyní k dispozici i pro Moravu a Slezsko, a to na základě pečlivého, promyšleného výběru ze sbírek více než 30 institucí, reflektující aktuální vývoj poznání problematiky kachlů.

Kolektivní publikaci tvoří stručný úvod a obsáhlý katalog, čítající 539 hesel. *Předmluva* Dany Menouškové podává vstupní informaci o výstavním projektu a upozorňuje na obvyklé limity (nepřístupnost některých sbírek), jež neměly, dle mého soudu, zásadní vliv na výpovědní hodnotu publikace. Následuje *Úvod*, členěný do sedmi kapitol. Čeněk Pavlík je autorem prvních tří, jejichž obsah dostatečně vystihují názvy (Hl. 1: *Zrození kachlových kamen*, 2. *Vzhled kamen*, 3. *Typologie kachlů*). Informačně hutný text, který vykazuje znalost české i evropské problematiky, nabízí množství bibliografických odkazů. Hl. 2 a 3, věnované typologii kamen a kachlů, jsou založeny na klasifikaci i terminologii Zdeňka Smetánky, Hl. 4 *Tvorba a výroba gotických a renesančních kachlů* Michala Vitanovského předkládá novou interpretaci některých nálezů, souvisejících s pracovním procesem. Zatímco Hl. 6 *Novodobé rekonstrukce* obsahuje podrobný výčet rekonstrukcí i trojrozměrných realizací historických kamen na Moravě (i v Čechách), Hl. 5 *Dochovaná historická kachlová kamna v zahraničí a u nás* (opět z pera Č. Pavlíka) uvádí naše exempláře do kontextu zahraničních ukázek. Na nové hlubší zhodnocení vzácně dochovaných renesančních kamen z moravských zámků (Šternberk, Telč, Velké Losiny) a raně barokní Chropyně, jimž s výjimkou velkososinských nebyla dosud věnována odpovídající pozornost, však budeme muset ještě počkat. Hl. 7 *Kachle Moravy a Slezska* Dany Menouškové a Ireny Loskotové představuje stručnou bilanci získaných informací. Podobně jako v Čechách, i na Moravě jsou nejstarší

příklady reliéfních kachlů 14. a počátku 15. století vzácně doloženy v prostředí bohatých měst (Brno, Olomouc, Jihlava, Opava) a některých hradů (zvl. Špilberk a Rokštejn, který však není v katalogu zastoupen). V 15. století rovněž dochází k nárůstu kachlové produkce, vykazující podobnou variabilitu. Načrtnuty jsou regionální vazby, zdůraznit můžeme dálkové kontakty, překračující zemské hranice. Pestrý moravskoslezský fond prozrazuje internacionalizaci kachlové tvorby již v pozdním středověku (2. polovina 15. – počátek 16. století) patrně zřetelněji než v Čechách. Setkávání zahraničních vlivů z Čech, Slezska, Uher (budínské a banskobystřické centrum), Podunají, ale i ze Saska je na sledovaném teritoriu jedním z charakteristických rysů.

Těžiště práce spočívá v ikonografickém přehledu shromážděného souboru a jeho prezentaci formou vědeckého katalogu, členěného do osmi tematických oddílů. Každý z nich tvoří vstupní syntéza a soupisová část, vybavená kvalitní obrazovou přílohou. Gotické a renesanční kachle jsou pojednány společně, což autorům umožnilo sledovat vývoj ikonografie kontinuálně napříč staletími. Nálezové soubory si čtenář může složit podle připojeného rejstříku. Schéma katalogového hesla nabízí potřebné charakteristiky i při zvolené stručnosti. Katalog otevírají *Náboženské motivy*, jež jsou stejně jako v Čechách dominantní. Připomeňme alespoň unikátní „obrazovou bibli“ z Petrášova paláce v Olomouci, prezentující témata Starého (Stvoření, Potopa, Opilý Noe, Průchod vodami, Porušení smlouvy) i Nového zákona (Pokušení Krista, Podobenství o rozsévaci, Počátek béd), jež nemá na českých kachlích analogii ani v jednom motivu. Už proto láká dohledání případných grafických předloh. Pro výjev Opilého Noa (Prokletí a požehnání, č. kat. 8) mohl být s velkou pravděpodobností jejím autorem Hans Sebald Beham, podobně jako u scény Průchod vodami (č. kat. 9). Již první kapitola naznačuje, že katalog představuje důležitý pramen studia moravských a slezských kachlů (byť mnohé byly dříve publikovány) z řady aspektů, nejen ikonografických. Kapitola *Fantaskní, mytologické a alegorické motivy* přibližuje komplikovaný svět fantazie a symbolů. Renesanční alegorie opět otevírají pole pro srovnávací studium (srv. Gramatiku z cyklu Sedmera svobodných umění Georga Pencze jako pravděpodobný vzor kachle č. kat. 142). V kapitole *Žánrové motivy* vynikají kachle s militární tematikou. Na rozdíl od vesměs utrakvistických Čech

je na katolické Moravě výskyt tzv. husitských kachlů vzácný. Pozdně gotická série honosných kachlů s rytíři a šaškem z Brna (č. kat. 160–163) je kvalitou srovnatelná s produkcí budínských královských dílen. Pravděpodobná identifikace s osobnostmi krále Jiřího a Hynka Bítovského z Lichtenburka je řadí spíše do předchozí kapitoly (symbolika válek doby poděbradské). Z prostředí Uher též pochází motiv trůnicího Matyáše Korvína (č. kat. 220) v kapitole *Portrétní kachle*. Rovněž *Heraldické motivy* odrážejí geopolitickou (Zikmundův erb s dračím řádem na kachli ze Špilberka, č. kat. 295, znaky Albrechta V. Habsburského či Ladislava Pohrobka, č. kat. 297–298) i sociálně-majetkovou situaci Moravy (šlechtické erby). V rovině obecné zemské a státní reprezentace však shody nalezneme (Český lev, různé typy orlic). Pozoruhodný je společný výskyt erbu zubří hlavy a pětilisté růže na kachli z Rožnova (č. kat. 319), za kterým snad smíme vidět konkrétní osobnosti spojenců a přátel Viléma z Pernštejna a Petra IV. z Rožmberka. Naproti tomu heraldická reprezentace českých měst (Praha, Kutná Hora, Žatec, Beroun), postřádající v moravském prostředí smysl, je pouze zajímavým dokladem pohybu kadlubů mezi hrnčířskými dílnami. *Architektonické motivy* reprezentuje v kategorii prořezávaných kružbových panelů nepřekonatelný melický soubor, ale zajímavé jsou i méně známé nálezy komplikovaných slepých kružeb ze žďárského kláštera. Kapitola *Ornament na kachlích* umožňuje orientaci v pestré paletě gotických a renesančních motivů. Pozdně gotické rozety a jejich deriváty odkazují k Podunají. Kachel signovaný „*fyula zyd*“ z Kunštátu (č. kat. 519) je naopak typem známým z pražského prostředí. Specifický fenomén Moravy představuje habánská produkce (nálezy ze Strážnice, Brna – připisované slavnému výrobnímu středisku novokřtěnců v Dambořicích, č. kat. 493 atd.). Závěrečná kapitola *Kadluby* se věnuje na rozdíl od předchozích procesu vzniku kachle. Jeho tvůrčí a technologická stránka jsou odděleny, definovány jsou rozdíly v pracovních postupech období gotiky a renesance. Zajímavá myšlenka mezičláneků typu „přechodového pozitivu“ či „negativu“ může být výkladem atypických artefaktů (např. č. kat. 538–539). Doklady setrvačnosti ikonografie kachlových reliéfů, relativizující dataci nálezů pouze na základě slohových kritérií (č. kat. 520), korespondují s podobnými zjištěními v pražském prostředí (viz nálezy z dílny Adama Špačka).

Užitečným nástrojem je rejstřík uložení náleží, rejstřík a mapa lokalit a nezbytný soupis literatury. Ve struktuře lokalit dominují hrady a zámky (35), města (34), méně jsou zastoupeny kláštery (4), interpretace ojedinelých nálezů z venkovského prostředí – „obec“ (3) není jasná; překvapivá je absence nálezů z tvrzí. Eventuální připomínky ke knize se netýkají zvolené koncepce ani věcného obsahu, ale pouze drobných formalit, jako např. ve skladbě katalogového hesla zavádějícího pojmu *lokace* („umístění“), tj. v muzejní praxi místo uložení předmětu ve sbírkovém (depozitárním) fondu, nikoli označení původu předmětu (*nálezová lokalita* je vhodnější alternativou). Obvyklé úskalí cizojazyčných resumé působí zavedený termín komorový kachel či komora jako jeho funkční součást (doslovný překlad *chamber* – *Kammer* nemusí být nepoučenému čtenáři srozumitelný bez doplňujícího výkladu), diskutabilní je výraz *Dutch stove tile*. Kvalita fotografií a kreseb (mnoho z nich je dílem Č. Pavlíka) má vysokou úroveň. Chápeme-li sbírkový katalog jako edici pramenů hmotné kultury, mělo by být vždy zřejmé, zda kresby znázorňují konkrétní exempláře, anebo jde o ideální rekonstrukce intaktně nedochovaného tvaru (viz kachle č. kat. 319, 324). Přínosný a výpravňý katalog, který představuje významný krok na poli studia moravských a slezských kachlů a současně cenný pramen poznání kachlové produkce a jejich vazeb v rámci širšího středoevropského prostoru, nepochybně podnítl badatelský zájem o bohatý moravskoslezský materiál i za hranicemi obou zemí.

VLADIMÍR BRYCH

REGIONALIA

Dušan CENDELÍN – Pavel BOLINA –
Dušan ADAM, *Jevíčko na cestě z Prahy
do Olomouce v období raného středověku*,
Město Jevíčko, Jevíčko 2010
88 s., ISBN 978-80-254-7993-3

Pod poněkud zavádějícím názvem se skrývá jedna z dosud nejvýraznějších publikací věnující se historii středověkých cest v prostoru českých zemí. Dlouholetý amatérský badatel na poli starých komunikací spojil své síly s archeologem a geografem při průzkumu zaniklých cest

v prostoru bývalého českomoravského pohraničního hvozdu mezi Litomyšlí a Konicí s cílem rekonstruovat úsek průběhu dálkové trasy mezi Prahou a Olomoucí a popsat jeho vývoj. Zasluhou starosty Romana Müllera a finanční podpory ze strany města Jevíčka bylo možné vydat poměrně výpravňou publikaci s bohatou a velmi kvalitní obrazovou dokumentací. Ta dobře dokládá mohutnost nalezených pozůstatků dávného dopravního pohybu v krajině, kde se autorům na některých komunikačně exponovaných místech podařilo nalézt zachovaná pole o až čtyřiceti paralelních úvozech, zabírajících pás v šíři několika set metrů. Už tato skutečnost vzbuzuje podiv, že se až donedávna v českých zemích průzkumem zaniklých cest nikdo odborně nezabýval, zvláště pokud si uvědomíme, jak významnou úlohu komunikační síť v historii vždy hrála.

Práce výrazně překračuje regionální rozměry, už proto, že se jedná o rekonstrukci průběhu jedné z nejvýznamnějších dálkových tras spojujících dvě zemské metropole. Výsledky průzkumu navíc umožňují novou interpretaci několika zmínek v nejstarší české kronice a znamenají výrazný vklad do mnohaleté snahy badatelů lokalizovat Kosmou zmíněná místa, jako jsou *Hrutovská pole* a blízká strážná (zemská) brána nebo hrad v Litomyšli.

Text knihy je koncipován tak, že autoři nejprve rozebírají obsah všech známých písemných dokumentů vážících se ke zkoumané komunikaci; tady je třeba podotknout, že nevyužívají nevydané prameny, jejichž studium představuje jednu z možností, jak v dané práci pokračovat. Následuje analýza terénu podle prostupnosti zejména na základě vytipování „suchých tras“ a popis průběhu jednotlivých cest a jejich pozůstatků. Důležitá je analýza sídelní struktury navázané na nalezené komunikace, která autorům slouží jako hlavní kritérium pro dataci a umožňuje nastinit vývoj komunikací už od předhistorického období. Na rozdíl od povrchového sběru pozůstatků provozu a závěrů vycházejících z rozmístění mincovních depotů je zvolený postup oproštěný od náhodnosti a zohledňuje celkové krajinné souvislosti. Práce ukazuje složitý vývoj významné komunikace, kterou je třeba chápat spíše jako síť a soubor tras s měnícím se průběhem než jako prostou a trvalou linii.

TOMÁŠ KLIMEK